

Uniwersytet
Ekonomiczny
w Katowicach

KRAJOWA KONFERENCJA KONSUMENCKA

Nowa prerogatywa Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów do przedstawienia istotnego poglądu w sprawie

Jan Szczygieł

Jan Szczygiel

e-mail: j-szczygiel@wp.pl

Nowa prerogatywa Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów do przedstawienia istotnego poglądu w sprawie

1. Uwagi ogólne

Zwiększający się stopień świadomości konsumentów posiadanych przez nich praw pociąga za sobą zauważalny wzrost liczby wpływających do sądów powszechnych spraw sądowych. Sprawy te, często o złożonym charakterze, stanowią niewątpliwe wyzwanie dla wymiaru sprawiedliwości.

Wraz z wejściem w życie z dniem 17 kwietnia 2016 r. ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw¹ Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (dalej UOKiK) zyskał nowy instrument w walce o ochronę konkurencji i praw konsumentów. Dodany art. 31d uprawnia Prezesa UOKiK, w przypadku uznania, że przemawia za tym interes publiczny, do przedstawienia sądowi w sprawach dotyczących ochrony konkurencji i konsumentów istotnego dla sprawy poglądu.

Sam pomysł wyposażenia Prezesa UOKiK we wspomnianą możliwość przedstawienia poglądu istotnego dla konkretnej sprawy nie jest pomysłem całkowicie nowym. Z takim uprawnieniem spotykamy się między innymi wśród kompetencji Rzecznika Finansowego (poprzednio Rzecznika Ubezpieczonych)². Również procedury cywilna, karna i administracyjna dopuszczają możliwość przedstawienia przez organizacje społeczne takiego poglądu.

W przyznanym Prezesowi uprawnieniu niewątpliwie tkwi ogromny potencjał, bowiem dzięki możliwości przedstawienia istotnego dla sprawy poglądu Prezes UOKiK może nie tylko wzmocnić pozycję konsumentów, lecz także przyczynić się do ujednoczenia orzecznictwa sądów powszechnych. Pojawia się jednak pytanie, a zarazem i obawa, czy nowe

¹ Dz. U. poz. 1634.

² Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o rozpatrywaniu reklamacji przez podmioty rynku finansowego i o rzeczniku finansowym, Dz. U. poz. 1348 ze zm.

uprawnienie rzeczywiście przyczyni się w sposób istotny do ochrony konkurencji i wzmocnienia pozycji konsumentów, czy raczej pozostanie martwym instrumentem.

Dla zilustrowania powyższego problemu oraz udzielenia odpowiedzi na tak postawione pytanie niezbędnym jest odniesienie pojęcia ważnego interesu publicznego do spraw z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów i omówienie charakteru prawnego nowego upoważnienia. Nie można przy tym pominąć praktycznych aspektów nowego instrumentu, w szczególności formy i sposobu przedstawienia w konkretnej sprawie poglądu.

2. Przesłanki przedstawienia poglądu

Przesłankami przedstawienia przez Prezesa UOKiK istotnego poglądu w danej sprawie jest po pierwsze uznanie, że sprawa ta dotyczy ochrony konkurencji i konsumentów, a po drugie, że przemawia za tym interes publiczny. Należy podkreślić, iż przesłanki te muszą wystąpić łącznie.

W pierwszej kolejności wskazać należy, iż ustawodawca nie definiuje zakresu pojęcia spraw o ochronę konkurencji i konsumentów, tymczasem pojęcia te mogą obejmować swym zakresem sprawy o bardzo zróżnicowanym charakterze.

Kategoria spraw z zakresu ochrony konsumentów została po raz pierwszy wprowadzona do polskiej procedury cywilnej w drodze nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 18 kwietnia 1985 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego³. Dokonana wówczas zmiana polegała na dodaniu § 3 do art. 61 Kodeksu postępowania cywilnego (dalej KPC), umożliwiając organizacjom społecznym, do których zadań statutowych należała ochrona środowiska, ochrona konsumentów albo ochrona praw z tytułu wynalazczości, wstąpienie za zgodą powoda do postępowania w każdym jego stadium w sprawach z tego zakresu.

Z pewnością spraw „o ochronę konsumentów” nie można łączyć wyłącznie z kwestią gwarancji i rękojmi (Łętowska, 2002, s. 608), gdyż byłoby to znacznym uproszczeniem podyktowanym niezrozumieniem istoty tychże spraw. Bez wątpienia sprawy z tej kategorii obejmują swym zakresem przede wszystkim ochronę interesów prawnych konsumentów, zarówno indywidualnych, grupowych, jak i zbiorowych (Gajda-Roszczyńska, 2012, s. 126). Za trafny uznać należy pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów z dnia 29 lutego 2000 r., iż do spraw dotyczących ochrony

³ Dz.U. Nr 20, poz. 86.

konsumentów zaliczyć należy „sprawy związane z szerokim zakresem umów, w których osoba nabywająca rzecz lub na rzecz której wykonywane są usługi, zaspokajające jej własne potrzeby (konsument), dochodzi roszczenia przeciwko kontrahentowi zajmującemu się profesjonalnie handlem, produkcją i usługami, przy czym roszczenia konsumentów mogą wynikać z różnych tytułów prawnych, w szczególności z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania oraz z tytułu rękojmi za wady rzeczy i gwarancji”⁴. Również w literaturze zasadnie podniesiono, iż kategoria spraw o ochronę konsumentów może dotyczyć szerokiego zakresu stosunków prawnych zawiązanych między konsumentem a jego kontrahentem będącym profesjonalistą (Jędrzejewska, 2007, s. 193).

Niewątpliwie kluczowe znaczenie dla ustalenia, jakie sprawy należą do kategorii spraw o ochronę konsumentów ma rozumienie pojęcia „konsument”⁵. Jak słusznie zauważyła K. Gajda-Roszczyńska interesy konsumentów mogą być zagrożone w różnych sferach ich codziennego życia, co czyni niezasadnym starania stworzenia enumeratywnego katalogu kategorii spraw z zakresu ochrony konsumentów (Gajda-Roszczyńska, 2012, s. 123).

Z kolei kategoria spraw z zakresu ochrony konkurencji jest pojęciem szerszym aniżeli kategoria spraw z zakresu ochrony konsumentów. Sprawy te obejmują swym zakresem nie tylko sprawy ze stosunków między konsumentami a przedsiębiorcami, ale również w płaszczyźnie stosunków nawiązanych między przedsiębiorcami. Przedmiotem tych spraw jest przede wszystkim ochrona nadrzędnej wartości, jaką jest konkurencja (zarówno w znaczeniu konkurencji faktycznej, jak i potencjalnej oraz konkurencji w sensie podmiotowym i przedmiotowym). Ustawodawca nie definiuje jednak pojęcia konkurencji, które w doktrynie nie jest rozumiane w sposób jednolity (Kohutek, 2014). Jak wskazał natomiast Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 27 sierpnia 2009 r., „specyfikę spraw z zakresu ochrony konkurencji stanowi ponadto sposób wszczęcia postępowania sądowego: nie przez wniesienie pozwu lecz odwołania od decyzji Prezesa Urzędu, której wydanie poprzedzało postępowanie administracyjne”⁶.

Drugą z przesłanek niezbędnych do przedstawienia przez Prezesa UOKiK istotnego poglądu jest występowanie interesu publicznego. Przesłanka ta jest niezwykle istotna z punktu widzenia możliwości przedstawienia istotnego dla sprawy poglądu, albowiem, jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 czerwca 2008 r. „naruszenie interesu publicznego

⁴ Zob. uchwała Sądu Najwyższego (7) z dnia 29.2.2000 r., III CZP 26/99, OSNC 2000, nr 9, poz. 152.

⁵ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15.3.2000 r., I CKN 1325/99, OSNC 2000, nr 9, poz. 169.

⁶ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.8.2003 r., I CKN 185/03, Dz.U. UOKiK 2004 nr 1, poz. 284.

pozwala organowi antymonopolowemu dokonywać swoistej selekcji spraw, w których podjąć interwencję”⁷.

Pojęcie interesu publicznego występuje zarówno w prawie materialnym, jak i procedurach cywilnej, karnej oraz administracyjnej, co sprawia, że może być definiowane odmiennie (Wyrzykowski, 1986, s. 45). Próżno jednak poszukiwać definicji legalnej tego pojęcia⁸, które ma niewątpliwie charakter klauzuli generalnej (Jakimowicz, 2006, s. 124), o dużym stopniu ogólności⁹.

Interes publiczny najczęściej rozumiany jest, jako suma interesów indywidualnych (Skóra, 2002, s. 147), przy czym często utożsamiany jest z pojęciem interesu społecznego, a bywa, że pojęcia te są używane zamiennie¹⁰. Kategoria interesu publicznego pozostaje w związku z kontekstem społecznym i politycznym (Wyrzykowski, 1986, s. 47), dlatego też uznawana jest za pojęcie dynamiczne, stopniowalne i zmienne w czasie¹¹.

Również w sprawach z zakresu ochrony konsumentów i konkurencji kategoria interesu publicznego nie jest rozumiana w sposób stały i jednolity¹².

Zdaniem Sądu Najwyższego „sformułowanie w interesie publicznym oznacza, że ochrona konkurencji podejmowana jest w interesie państwa, niezależnie od działań jednostek i niezależnie od ich interesów”¹³. Warto zauważyć, iż w dotychczasowym orzecznictwie dotyczącym spraw z zakresu ochrony konsumentów i konkurencji na tle klauzuli interesu publicznego w sposób wyraźny zarysowały się dwie linie orzecnicze. Pierwsza linia

⁷ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5.6.2008 r., III SK 40/07, OSNAPiUS 2009, nr 19-20, poz. 272.

⁸ Legalna definicja pojęcia interesu publicznego została zawarta w art. 2 pkt 4 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 80, po. 787; tekst jednolity Dz. U. z 2015 r., poz. 199 ze zm.), w którym wskazano, iż pod pojęciem tym należy rozumieć uogólniający cel dążeń i ustaleń uwzględniających zobiektywizowane potrzeby ogółu społeczeństwa lub lokalnych społeczności, związanych z zagospodarowaniem przestrzennym. Należy jednak podkreślić, iż definicja ta nie ma charakteru uniwersalnego, i co oczywiste znajdzie zastosowanie przede wszystkim do stosunków wynikających z tej ustawy. Z kolei w art. 2 pkt 7 ustawy z dnia 4 marca 2010 r. o świadczeniu usług na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 47, poz. 278 ze zm.), wskazano jedynie, iż nadrzędnym interesem publicznym jest „wartość podlegająca ochronie” oraz enumeratywnie wskazano, iż tę mogą w szczególności stanowić „porządek publiczny, bezpieczeństwo publiczne, zdrowie publiczne, utrzymanie równowagi finansowej systemu zabezpieczenia społecznego, ochrona konsumentów, usługobiorców i pracowników, uczciwość w transakcjach handlowych, zwalczanie nadużyć, ochrona środowiska naturalnego i miejskiego, zdrowie zwierząt, własność intelektualna, cele polityki społecznej i kulturalnej oraz ochrona narodowego dziedzictwa historycznego i artystycznego”.

⁹ Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 26.6.2008 r., VI SA/Wa 821/08, LEX nr 494609; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie z dnia 18.11.2010 r., I SA/Sz 570/10, LEX nr 750400.

¹⁰ Por. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 15.7.2011 r., II OSK 1084/11, LEX nr 1083519; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 15.9.2011 r., II GSK 863/10, LEX nr 966221; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 19.10.2011 r., II OSK 1565/11, LEX nr 1151925.

¹¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 18.6.2008 r., II SA/Bd 111/08, LEX nr 510786.

¹² Zob. Decyzja Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 31.12.2012 r. nr RLU-38/2012.

¹³ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5.6.2008 r., III SK 40/07, OSNP 2009, nr 19-20, poz. 272.

orzecznicza naruszenie interesu publicznego utożsamia z naruszeniem dotyczącym „szerszego kręgu uczestników rynku” lub wywołującym na rynku „inne niekorzystne zjawiska”¹⁴, dlatego też zdaniem Sądu Najwyższego „istnienie interesu publicznoprawnego należy oceniać przez pryzmat szerszego spojrzenia, uwzględniającego całość negatywnych skutków działań monopolisty na określonym rynku”¹⁵. W drugiej linii orzeczniczej pojęcie interesu publicznego utożsamiane jest natomiast z naruszeniem konkurencji lub wywołaniem (możliwością wywołania) na rynku niekorzystnych skutków niezależnie od kręgu podmiotów dotkniętych niekorzystnym działaniem¹⁶.

Ostatecznie, w wyroku z dnia 5 czerwca 2008 r., Sąd Najwyższy uznał za stosowne połączenie poglądów zaprezentowanych w obu powyższych liniach orzeczniczych, utożsamiając tym samym naruszenie interesu publicznego „nie tylko wówczas, gdy skutkami działań sprzecznych z przepisami obu ustaw dotknięty został „szerszy krąg uczestników rynku”, ale także, gdy działania te wywołały na rynku inne niekorzystne zjawiska”¹⁷.

W kontekście możliwości przedstawienia istotnego poglądu dla danej sprawy z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów Prezes UOKiK sam ocenia wartość interesu publicznego w odniesieniu do konkretnej sprawy¹⁸. Warto zauważyć, iż już Sąd Antymonopolowy¹⁹ w swych orzeczeniach wielokrotnie wskazywał na konieczność ustalania interesu publicznego i jego konkretyzacji w każdej sprawie z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów²⁰. Sąd akcentował przy tym rolę Prezesa UOKiK, jako rzecznika interesu publicznego, dotyczącego ogółu, względnie bliżej nieokreślonej liczby osób, a nie jednostki, czy też określonej grupy²¹.

Uznanie, czy w danym przypadku mamy do czynienia z interesem publicznym wymaga niewątpliwie przyjęcia określonej koncepcji przez Prezesa UOKiK i wypracowania określonych standardów postępowania, powinno jednak przy tym uwzględniać zadania, jakie

¹⁴ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29.5.2001 r., I CKN 1217/98, OSNC 2002 nr 1, poz. 13; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28.1.2002 r., I CKN 112/99, OSNC 2002 nr 11, poz. 144; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24.7.2003 r., I CKN 496/01, Legalis nr 65610; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.8.2003 r., I CKN 527/01, Legalis nr 265567.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.8.2003 r., I CKN 527/01, Legalis nr 265567.

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26.2.2004 r., III SK 1/04, OSNP 2004, Nr 18, poz. 323; wyrok Sądu Antymonopolowego z dnia 24.1.1991 r., XVII Amr 8/90, Wokanda 1992, Nr 2, s. 39 i n.; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 29.6.2007 r., VI ACa 1222/06, Dz. Urz. UOKiK nr 4, poz. 48;

¹⁷ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5.6.2008 r., III SK 40/07, OSNAPiUS 2009, nr 19-20, poz. 272.

¹⁸ Por. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 18.6.2008 r., II SA/Bd 111/08, LEX nr 510786.

¹⁹ Obecnie Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

²⁰ Zob. wyrok z dnia 30.5.2001 r., sygn. akt XVII Ama 80/00, niepubl.; wyrok z dnia 27.6.2001 r., sygn. akt XVII Ama 92/00, niepubl.; z dnia 4.7.2001 r., sygn. akt XVII Ama 108/00, niepubl.

²¹ Por. wyrok Sądu Antymonopolowego z dnia 4.7.2002 r., sygn. akt XVII Ama 108/00, niepubl.; decyzja Prezesa UOKiK z 26.8.2010 r., nr RBG-29/2012.

stoją przed Urzędem Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Należy jednak podkreślić, iż wystąpienie wyżej omówionych przesłanek nie oznacza powinności przedstawienia przez Prezesa poglądu.

3. Charakter prawny oraz forma przedstawienia poglądu

Przepis art. 31d ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów w brzmieniu od dnia 17 kwietnia 2016 r. poza wskazaniem przesłanek warunkujących przedstawienie istotnego dla sprawy poglądu, nie określa charakteru prawnego poglądu oraz formy, w jakiej powinien zostać wyrażony.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, iż Prezes UOKiK jest uprawniony do przedstawienia istotnego dla danej sprawy poglądu zarówno w postępowaniu przed sądem pierwszej, jak i drugiej instancji, a także w postępowaniu toczącym się przed Sądem Najwyższym, wywołanym wniesieniem skargi kasacyjnej. Możliwość przedstawienia istotnego dla sprawy poglądu istnieje jednak wyłącznie wówczas, gdy Prezes UOKiK nie jest stroną postępowania.

Pogląd może zostać przedstawiony zarówno z własnej inicjatywy Prezesa UOKiK (w takim wypadku nie wymaga zarówno zgody stron, jak i samego sądu, do którego jest kierowany), jak i na wniosek strony postępowania²², jak również sądu, przed którym toczy się dana sprawa. Należy przy tym podkreślić, iż przedstawienie poglądu ma charakter fakultatywny²³, a zatem brak jest podstaw do zastrzegania przez sąd zwracający się o przedstawienie poglądu jakiegokolwiek rygoru, zwłaszcza nader często stosowanego przez sądy rygoru powiadomienia organu nadrzędnego w przypadku nieudzielenia odpowiedzi w określonym terminie.

Okoliczność przedstawienia w konkretnej sprawie poglądu nie skutkuje dalszym bezpośrednim udziałem Prezesa UOKiK w postępowaniu²⁴. Przedstawienie poglądu ma charakter incydentalny, dlatego też sąd nie jest obowiązany informować Prezesa o dalszym procedowaniu sprawy. Niemniej jednak za dobrą praktykę uznać należałoby doręczenie Prezesowi UOKiK informacji o sposobie zakończenia postępowania. Informacja taka niewątpliwie pozwoliłaby w dalszej perspektywie na ocenę skuteczności nowego

²² Strona może również, stosownie do art. 187 § 2 KPC, zawrzeć w pozwie wniosek o zwrócenie się przez Sąd do Prezesa UOKiK o przedstawienie istotnego poglądu.

²³ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 1980 r., I PR 62/80, LEX nr 8288.

²⁴ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 1980 r., I PR 62/80, LEX nr 8288.

uprawnienia, w jakie został wyposażony Prezes Urzędu, a także wpływu przedstawianych poglądów na kształtowanie jednolitości orzecznictwa.

Wskazanie w treści 31d ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, iż pogląd ten ma być istotny dla sprawy może sugerować konieczność przedstawienia przez Prezesa poglądu indywidualnego, odnoszącego się do stanu faktycznego danej sprawy oraz oceny prawnej w danej sprawie. Wydaje się jednak, że nic nie stoi na przeszkodzie przedstawienia poglądu o charakterze ogólnym, w którym Prezes odniesie się do kategorii spraw określonego rodzaju poprzestając na przedstawieniu na przykład propozycji wykładni spornych przepisów.

Nie ulega wątpliwości, iż przedstawiony pogląd nie powinien zawierać wniosków dowodowych, ani faktów, nieprzedstawionych przez stronę toczącego się postępowania (Piekarski, 1967, s. 756). Bezspornym w doktrynie jest, iż pogląd przedstawiany dotychczas przez organizacje społeczne nie stanowi środka dowodowego (Pogonowski, 2013; Stefańska, 2013; Sychowicz, 2016; Telenga, 2014). Powyższe można z pewnością odnieść do poglądu przedstawianego przez Prezesa UOKiK. Dalej wskazać należy, iż przedstawiony przez Prezesa pogląd w sprawie nie jest dla sądu wiążący, jednakże sąd w uzasadnieniu orzeczenia kończącego postępowanie, o ile takowe zostało sporządzone, powinien się do niego odnieść.

Odnosząc się do formy przedstawienia istotnego dla sprawy poglądu nie ulega wątpliwości, iż pogląd powinien zostać przedstawiony w formie pisemnej. Brak jest jednak podstaw prawnych, do jego przedstawienia w formie decyzji lub postanowienia. Najwłaściwszą formą wydaje się jego zredagowanie w formie oświadczenia lub pisma adresowanego do konkretnego sądu prowadzącego postępowanie. Nie ulega wątpliwości, iż pismo to powinno przy tym spełniać wymogi pisma procesowego.

4. Podsumowanie

Wyposażenie Prezesa UOKiK w nową prerogatywę stwarza niewątpliwie szansę z jednej strony wzmocnienia ochrony konkurencji i konsumentów, z drugiej natomiast może stanowić efektywne narzędzie ujednolicania (często rozbieżnego w podobnych sprawach) orzecznictwa sądów powszechnych. Nowe uprawnienie stawia również Prezesa UOKiK w roli „przyjaciela sądu” (łac. *amicus curie*). Przedstawiając istotny pogląd Prezes może ukazać sądowi oraz stronom postępowania szersze spojrzenie na wyłaniający się problem prawny z zakresu prawa ochrony konkurencji i konsumentów. Jednak dopiero z perspektywy czasu będzie możliwe dokonanie oceny efektywności nowego instrumentu.

Bibliografia:

- Gajda-Roszczyńska, K. (2012). *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa: Wolters Kluwer S.A.
- Jakimowicz, W. (2006). *Wykładnia w prawie administracyjnym*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Jędrzejewska, M. (2007). W: T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze. Część druga. Postępowanie zabezpieczające. Tom I*. Warszawa: LexisNexis.
- Kohutek, K. (2014). W: K. Kohutek, M. Sieradzka, *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer S.A.
- Łętowska, E. (2002). *Prawo umów konsumenckich*. Warszawa: C.H. Beck.
- Piekarski, M. (1967). Przedstawienie przez organizację społeczną ludu pracującego sądowni w postępowaniu cywilnym poglądu istotnego dla sprawy. *Państwo i Prawo*, XXII, nr 4.
- Pogonowski, P. (2013). W: H. Dolecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1-366*. Warszawa: Wolters Kluwer S.A.
- Skóra, A. (2002). *Reformatio in peius w postępowaniu administracyjnym*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Stefańska, E. (2013). W: M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Warszawa: LexisNexis.
- Sychowicz, M. (2016). W: A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz do art. 1–366*. Warszawa: C.H. Beck.
- Telenga, P. (2014) W: A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer S.A.
- Wyrzykowski, M. (1986). *Pojęcie interesu społecznego w prawie administracyjnym*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.